

Postmaterialisme in de Nederlandse Politiek:

Een analyse van de congruentie tussen parlement en kiezer

Jan van der Voet
s0927732
jan_vandervoet@hotmail.com
Bachelorproject Nationale Politiek
T.P. Louwense
Donderdag 24 mei
Woorden: 8418

Inleiding

Vertegenwoordiging en postmaterialisme

Nederland is een parlementaire democratie met een zogenoemd parlementair stelsel; de uitvoerende macht is verantwoording aan het parlement schuldig en opereert bij de gratie van parlementair vertrouwen (Burkens et al 2006: 227, 234). De Nederlandse, parlementaire democratie is ook vertegenwoordigend van aard. Vertegenwoordiging berust op het mandaat dat de kiezer aan de vertegenwoordigers afgeeft ten tijde van verkiezingen (Van der Kouwe et al 2011: 352). Ten aanzien van vertegenwoordiging is er zodoende sprake van een verhouding tussen de kiezer en de gekozene; tussen het electoraat en het parlement. De democratische kwaliteit van een representatief, politiek bestel, kan in deze relatie worden gemeten middels de mate waarin de preferenties van de kiezer overeenkomen met die van de gekozene (Andeweg 2011: 39).

Vertegenwoordiging kan worden gemeten ten aanzien van tal van beleidsonderwerpen. Belangrijker bij het onderzoeken van vertegenwoordiging zijn wellicht de politieke partijen. Politieke partijen bekleden namelijk de schakelpositie tussen het electoraat en het parlement en fungeren bovendien als ‘dragers’ van de waarden en preferenties van de kiezer. De congruentie van preferenties kan derhalve als maatstaf voor vertegenwoordiging worden gezien. (Louwerse 2011: 433).

Politieke partijen organiseren zich doorgaans langs maatschappelijke scheidslijnen (Rokkan 1990: 129-132). In de politiek komen deze scheidslijnen tot uiting in dimensies waarop politieke partijen hun plaats bepalen. In de Nederlandse, politieke constellatie hebben lang twee dimensies geprevaleerd, namelijk de sociaal-economische dimensie en de religieuze dimensie (Andeweg en Irwin 2002: 64-67). Dergelijke dimensies zijn een voorname bron van informatie voor de kiezer om het onderscheid te bepalen tussen politieke partijen, ten aanzien van hun individuele preferenties. De plaatsing van kiezers en partijen op een schaal met als uitersten de politiek geladen begrippen ‘links’ en ‘rechts’, is nog steeds van waarde voor het onderzoek naar vertegenwoordiging (Andeweg 2011: 40).

Aangezien het fundament van politieke partijen wordt ontleend aan maatschappelijke scheidslijnen (Rokkan 1990: 129-132), veranderen de komst en het verval van politieke partijen mee met de maatschappelijke ontwikkelingen. Zo wordt er tegenwoordig gesproken over een culturele dimensie, die overigens grotendeels samen lijkt te vallen met de traditionele perceptie van linkse en rechtse partijen (Otjes 2011: 401). Invloedrijke maatschappelijke ontwikkelingen hebben zich in Nederland voorgedaan in de jaren '60 en

'70, toen de ontzuiling zorgde voor de afbraak van de traditionele zuilen. Het vaste patroon van stemmen maakte plaats voor de komst van de zwevende kiezer, de concurrentie tussen de politieke partijen nam toe en er ontstond ruimte voor nieuwe partijen die niet aan een bepaalde zuil toebehoorden (Andeweg et al 2008: 79, 92-93).

De nieuw ontstane politieke partijen, de zogenaamde *non-pillar parties* (Andeweg et al 2008: 92-93), belichaamden ook nieuwe politieke waarden en wellicht een nieuwe politieke dimensie (Inglehart 1971: 1011). Het is dan ook niet verwonderlijk dat juist als deze maatschappelijke ontwikkelingen zich voordoen, er wetenschappelijk wordt gepubliceerd over de politieke consequenties. De opkomst van nieuwe, politieke partijen kan een resultante zijn van een gewijzigde preferentieordering bij de kiezer, onder invloed van de toenemende ontzuiling. Ronald Inglehart is de eerste die onderzoek doet naar vermeende postmateriële preferenties in een aantal Europese landen; hij gaat in op de '*post-bourgeois*' *value priorities* bij de kiezer (Inglehart 1971: 993).

Kiezersonderzoek is echter niet afdoende om de relatie tussen parlement en electoraat te bezien ten aanzien van postmaterialisme. Het vermoeden bestaat wel dat de nieuwe *non-pillar parties* in Nederland gehoor geven aan postmateriële waarden (Andeweg et al 2008: 93). Deze partijen zouden daarmee aansluiting moeten vinden bij de kiezers die immateriële zaken laten prevaleren boven materiële zaken. Inglehart noemt deze tweedeling een "*new axis of political cleavage*" (Inglehart 1971: 992) en verwacht dat daarmee een nieuwe dominante dimensie tot wasdom zal komen (Inglehart 1971: 993). Als dat het geval is, moet dit eveneens tot uiting komen in de congruentie van de preferenties van de kiezer enerzijds en de politieke partijen anderzijds.

De ontzuiling is een periode die zich op politiek gebied laat kenmerken door de opkomst van nieuwe onderwerpen, ideeën en politieke partijen (Andeweg 2008: 79, 92-93). De aansluiting van de politiek, *casu quo* het parlement, op de kiezer lijkt daarmee grotendeels gewaarborgd. De vraag is echter of de vermeende maatschappelijke beweging richting postmateriële waarden aansluiting vindt bij het huidige politieke bestel. Eerder werden er namelijk schommelingen bevonden in dergelijke preferenties bij de kiezer en ook de Nederlandse politieke partijen zijn de laatste decennia veranderd (Thomassen en Van Deth 1983: 61-63). Om een adequaat antwoord te geven op die vraag, moeten de politieke partijen in ogenschouw worden genomen als 'dragere' van de preferenties van het electoraat.

De publicatie van Inglehart in 1971 heeft geleid tot de totstandkoming van veel onderzoeken naar postmaterialisme, maar met betrekking tot Nederland zijn er twee wetenschappelijke tekortkomingen. In de eerste plaats komt het voornaamste onderzoek naar postmaterialisme in

Nederland uit 1989 (De Graaf et al 1989). Met dit onderzoek is men weliswaar in staat geweest de politieke gevolgen van de ontzuiling mee te nemen, maar de maatschappelijke ontwikkelingen erna, met name na het ‘lange jaar 2002’ (Andeweg 2004: 568), zijn niet in het onderzoek opgenomen. Aangezien de politieke constellatie in Nederland, na 2002, wel is gewijzigd (Otjes 2011: 405-407), is het zinvol opnieuw te kijken naar postmaterialisme onder de kiezer. Ten tweede is de congruentie van preferenties bij het electoraat enerzijds en het parlement anderzijds, ten aanzien van postmaterialisme, niet eerder volledig en adequaat onderzocht.

In dit onderzoek zal ingegaan worden op de mate van congruentie van preferenties tussen de kiezer en het parlement ten aanzien van postmaterialisme. Postmaterialisme is, zeker na de verschijning van het artikel van Ronald Inglehart, een begrip dat nadrukkelijk samenvalt met de verzuiling in Nederland (De Graaf et al 1989: 183, 184). Het is daarom goed te bezien of deze vermeende dimensie gezien kan worden als een eigentijds fenomeen of dat deze nog steeds actueel is en er sprake is van een adequate vertegenwoordiging van postmaterialistische preferenties door de politieke partijen in de Tweede Kamer. De centrale vraag van dit onderzoek is, zodoende, in hoeverre de postmaterialistische preferenties van het electoraat overeenkomen met de postmaterialistische preferenties van het parlement.

Theoretisch kader

Conceptualisering

In dit onderzoek komen twee duidelijke concepten naar voren die van belang zijn te verhelderen, namelijk postmaterialisme en vertegenwoordiging. Allereerst is het belangrijk in te gaan op vertegenwoordiging, aangezien de congruentie van preferenties tussen vertegenwoordigers en vertegenwoordigden in dit onderzoek gemeten zal worden. Er is eerder in dit onderzoek ingegaan op een conceptie van representatie, maar in volledigheid kan worden gesteld dat het gaat om de relatie tussen de kiezer en gekozene of in bredere zin de relatie tussen electoraat en parlement (Van der Kouwe et al 2011: 353). In deze verhouding neemt de kwaliteit van de vertegenwoordiging toe als de preferenties van enerzijds kiezers en anderzijds politieke partijen overeenkomen (Andeweg 2011: 39). Preferenties worden gevormd op basis van de waarden die bij de kiezers leven en die de partijideologie ingeeft, zo ook door eventuele postmateriële waarden (Inglehart 1971: 991, 1009).

In de tweede plaats is het belangrijk te verhelderen wat het concept ‘postmaterialisme’ behelst. De vertegenwoordiging wordt namelijk gemeten ten aanzien van postmateriële

preferenties. Over de betekenis van het begrip postmaterialisme lopen de interpretaties uiteen. Aanvankelijk wordt er door Inglehart nog niet over ‘postmaterialisme’ gesproken, maar over “*post-bourgeois values*” (Inglehart 1971: 993). Deze waarden worden slechts ten dele verklaard, namelijk doordat er gesteld wordt dat de waarden verder gaan dan materiële zaken als economie en veiligheid alleen (Inglehart 1971: 994). In het artikel van Davis en Davenport wordt gesteld dat het gaat om “*higher order, noneconomic concerns*” en “*quality-of-life issues*” (Davis en Davenport 1999: 649). Er komt een beeld naar voren van waarden die betrekking hebben op immateriële zaken; zaken die van doen hebben met welzijn en niet met welvaart, zaken die niet of nauwelijks in termen van geld zijn uit te drukken.

Er zijn tal van onderwerpen die de revue passeren als het gaat om postmaterialisme, namelijk: vrijheid van meningsuiting, democratisering, humanisering van de samenleving, ideeën boven geld (MacIntosh 1998: 453), milieu, ontwapening, mensenrechten, vrouwenrechten en andere normen en waarden (Davis en Davenport 1999: 658). Het lijkt vrij helder wat er wel onder postmaterialisme is te verstaan, maar het wordt minder helder als de vraag wordt opgeworpen wat er niet onder valt te verstaan (Davis en Davenport 1999: 650). Zo is het lijntje dun tussen de individuele behoefte aan veiligheid en het streven naar internationale vrede, maar het eerste wordt niet als postmaterieel gezien en het tweede wel (Inglehart 1971: 994). Het verschil zit hem in de formulering en in de mate waarin materiële zaken direct verband houden met het doel. Het is bijvoorbeeld ook de vraag of religieuze waarden onder postmaterialisme vallen. Religie heeft namelijk wel invloed op het ogenschijnlijk postmaterieel debat over cultuur (Layman en Carmines 1997: 752). Religie is echter een dimensie op zich die al langer bestaat en niet de religie zelf, maar het normen- en waardendebat wat hieruit voortvloeit, zou postmaterieel genoemd kunnen worden (Layman en Carmines 1997: 767). Over het algemeen komen de volgende kenmerken van postmaterialisme uit de literatuur naar voren:

- Individuele rechten en vrijheden
- Milieu en leefomgeving
- Democratisering
- Solidariteit en tolerantie
- Internationale vrede
- Ethische normen en waarden
- Cultuur

Literatuur en hypothesen

Zoals reeds aangegeven is de literatuur omtrent postmaterialisme begonnen bij de publicatie van Ronald Inglehart in 1971. Het artikel is uitgegroeid tot een standaardwerk, waarop veel reactie is gekomen, niet in de laatste plaats door Inglehart zelf (Inglehart en Abramson 1994; Inglehart en Abramson 1999). Zijn aanvankelijke werk is gestoeld op twee theses. De *scarcity thesis* houdt in dat naarmate materiële preferenties of behoeften zijn bevredigd, omdat er geen schaarste aan (individuele) welvaart is, immateriële behoeften zullen stijgen in de individuele preferentieordeningen (Inglehart 1971: 991). Een tweede these, de *socialization thesis*, gaat ervan uit dat de situatie van welstand waarin men opgroeit, *id est* in de jeugdige jaren, bepalend is voor een dergelijke individuele preferentieordering. De combinatie van beide theses leidt ertoe dat Inglehart de conclusie trekt dat de vooroorlogse generatie, opgegroeid met een wereldwijde economische crisis, materialistische waarden prefereert, terwijl de naoorlogse generatie, opgegroeid met economische groei, postmaterialistische waarden prefereert (Inglehart 1971: 997-999).

Na de publicatie van het standaardwerk van Inglehart kwam er een stroom van nieuwe artikelen en onderzoeken op gang die betrekking hadden op postmaterialisme. Dit waren reacties op de methoden die Inglehart had gebruikt om tot zijn conclusies te komen (Davis en Davenport 1999), maar voornamelijk waren het reacties op de conclusies zelf. Inglehart betoogt namelijk dat de scheidslijn van materialisme en postmaterialisme de dominante dimensie zal worden die de sociaal-economische dimensie zal verdringen, aangezien de sociale basis en de daaruit voortvloeiende preferenties veranderen (Inglehart 1971: 1012-1013, 1017). Het was geruime tijd mogelijk deze conclusies staande houden, totdat de economische groei eind jaren '70 en begin jaren '80 een halt toegeroepen werd. In veel West-Europese landen daalde de welvaart en raakten postmateriële waarden op de achtergrond (Inglehart en Abramson 1994: 338). Ondanks de opkomst van nieuwe sociale bewegingen en politieke partijen en het feit dat men niet langer zondermeer vanuit sociale achtergrond stemt, moet Inglehart ook zelf toegeven dat de economische situatie van de grootste voorspellende waarde blijft: "*economic security contributes to the rise of postmaterialist values*" (Inglehart en Abramson 1994: 346). Ook in Nederland reageert de individuele preferentie voor postmateriële waarden vrijwel direct op de inflatie- en werkloosheidscijfers (Inglehart en Abramson 1994: 345). Waar men in Nederland in het tijdsbestek 1981-1983 materiële waarden nog met 2 procent meer waardeerde dan postmateriële waarden, herstelde de preferentie voor postmateriële waarden zich in de periode 1990-1991 met 26 procent ten

opzichte van een preferentie voor materiële waarden. Dit is een van de hoogste percentages van de Westerse wereld (Inglehart en Abramson 1994: 350).

Kortweg zijn er, naast de methodologische reacties, drie debatten ontketend in de literatuur bij wijze van reactie op de publicaties van Ronald Inglehart. In de eerste plaats is er sprake van een debat op systeemniveau, namelijk over dimensionaliteit. Het betreft hier met name een reflectie van de stelling van Inglehart dat de scheidslijn tussen materialisme en postmaterialisme zou uitgroeien tot een dominante dimensie in de politieke constellatie (Inglehart 1971: 1012, 1013).

De eerste kritiek op deze conclusie is gestoeld op de vraag of er geen overlap is tussen de vermeende dimensie van postmaterialisme en andere dimensies die leidend zijn voor de verhouding tussen kiezer en parlement. Waar de religieuze dimensie in veel West-Europese landen aan invloed inboet, speelt religie in de Verenigde Staten bijvoorbeeld nog steeds de voornaamste rol in het normen- en waardendebat en het cultuurdebat. Immateriële onderwerpen worden nog immer langs de religieuze scheidslijn besproken, in plaats van langs een postmaterialistische scheidslijn (Layman en Carmines 1997: 752, 753). In Europa worden ‘links’ en ‘rechts’ nog altijd in hoge mate geassocieerd met sociaal-economische onderwerpen.

Vaak wordt postmaterialisme ten aanzien van deze dimensie ondergebracht bij politiek ‘links’ (Inglehart 1971: 1011; Savage 1985: 432). Zogenaamde ‘linkse postmaterialisten’ zijn echter zowel gekant tegen een materialistische maatschappij als tegen een rechts economisch beleid (Savage 1985: 439). Dit klinkt paradoxaal, maar geeft tenminste aan dat er meerdere dimensies zijn van waaruit stemkeuze kan worden bekeken. Stemkeuze wordt nog steeds hoofdzakelijk gebaseerd op politiek ‘links’ en ‘rechts’ en dan met name met betrekking tot de sociaal-economische dimensie (De Vries 2011: 22).

De laatstgenoemde dimensie is echter niet de enige dimensie waarin ‘links’ en ‘rechts’ kunnen worden uitgedrukt. Op basis van de hierover bestaande literatuur, zou er meer overlap van de postmaterialistische dimensie te verwachten zijn met een dimensie die aan de ene zijde libertair of progressief is en aan het andere uiteinde autoritair of conservatief (Braithwaite et al 1996: 1537). Economisch rechtse kiezers zijn er bijvoorbeeld op uit de materiële *status quo* (Savage 1985: 442), die in hun voordeel is, te behouden en bij postmateriële kiezers is er sprake van “*changing orientations*” (Charnock en Ellis 2004: 47). Verwarring over de daadwerkelijke overlap met een dergelijke dimensie is er echter ook, aangezien concepties van ‘liberaal’ en ‘libertair’ aan beide kanten van het politieke spectrum zijn te vinden (De Graaf en Evans 1996: 614, 615).

Ten einde de mate van vertegenwoordiging te meten is het daarom relevanter om te kijken naar een vergelijking met de percepties van ‘links’ en ‘rechts’, die uiteindelijk de leidraad vormen voor het interpreteren van verschillende dimensies (De Vries 2011: 22). De politieke begrippen ‘links’ en ‘rechts’ structureren namelijk de stemkeuze en zorgen ervoor dat de kiezer enerzijds en de politieke partijen anderzijds hun positie in het politieke spectrum kunnen bepalen (Otjes 2011: 407-409). Het aanbrengen van een dergelijke structuur zorgt echter niet per definitie voor een volledige congruentie van preferenties tussen het electoraat en het parlement. De verschillen die hierin bestaan zijn het gevolg van het feit dat de preferenties van kiezers niet geheel overeenkomen met de preferenties die de partij van hun keuze heeft. De congruentie ten aanzien van de plaatsing op een links-rechtsschaal van de kiezer enerzijds en de parlementariërs anderzijds was echter groot in Nederland en groeit nog steeds (Andeweg 2011: 44-47).

Op het moment dat de reeds genoemde dimensie van postmaterialisme dus grotendeels samenvalt met de perceptie van ‘links’ en ‘rechts’, is de kans op een hoge mate van congruentie ten aanzien van postmateriële waarden tussen de kiezer en de politieke partij dus groter. De congruentie ten aanzien van de plaatsing van ‘links’ en ‘rechts’ is immers groot. Hieruit volgt de eerste hypothese:

H1: Hoe groter de samenhang tussen de posities op een links-rechtsschaal tussen de kiezer en een politieke partij is, des te groter zal de congruentie zijn met betrekking tot postmateriële preferenties.

Naast de eventuele verbanden van de postmaterialistische dimensie met andere dimensies, is het ook van belang om de postmaterialistische dimensie als eigenstandige dimensie te bezien (Inglehart 1971: 992). Langs deze dimensie kunnen politieke partijen zich eveneens positioneren (Savage 1985: 432). Het is in dit onderzoek immers te doen om de congruentie van preferenties ten aanzien van postmaterialisme. Het model van Downs volgend, waarbij de kiezer de partijkeuze baseert op de afstand met een politieke partij op een bepaalde dimensie, zal er ook ten aanzien van de postmaterialistische dimensie naar de congruentie gekeken kunnen worden (Merill et al 2001: 200). Hierbij spelen politieke partijen een doorslaggevende rol, aangezien het mandaat tot vertegenwoordiging *ex ante* aan een politieke partij wordt afgegeven door de kiezer (Louwerse 2011: 427).

Een tweede debat in de literatuur spitst zich dan ook toe op de partijpolitieke waarden. Het is logisch dat er in de literatuur is gekeken welke politieke partijen zich postmateriële waarden

toe-eigenen. Dit blijken voornamelijk de partijen te zijn van ‘Nieuw Links’, waarbij in dit verband ‘links’ minder veelzeggend is dan ‘nieuw’ (Inglehart 1971: 1011). Dit sluit echter niet uit dat er geen postmateriële elementen te vinden zijn bij rechtse partijen, maar de toename van postmateriële waarden is bij linkse partijen aanzienlijk groter geweest (Savage 1985: 436). De rechtse partijen lijken dus de aandacht voor postmateriële waarden deels uit het oog te zijn verloren, wat erin kan resulteren dat zij dergelijke waarden bij de kiezer missen. Daarop is de volgende hypothese gebaseerd:

H2: Hoe meer belang er wordt gehecht aan postmateriële waarden binnen politieke partijen, des te groter is de congruentie met postmateriële preferenties van de achterban.

Institutionele factoren die betrekking hebben op het Nederlandse parlementaire stelsel zijn ook van invloed op de congruentie ten aanzien van postmaterialisme. Psychologisch onderzoek wijst bovendien uit dat de socialisatie hierin een belangrijke rol speelt (Braithwaite et al 1996: 1538). Als men economisch relatief moeizame tijden doormaakt, zal materiële welvaart bijvoorbeeld prevaleren boven postmateriële waarden (Inglehart en Abramson 1994: 338). Indien men onveilige situaties of oorlog heeft meegemaakt, zal veiligheid een grotere rol spelen dan postmateriële waarden (De Graaf en Evans 1996: 618).

In Nederland werd postmaterialisme echter niet alleen ruimte geboden door maatschappelijke ontwikkeling en gestegen welvaart, maar ook doordat Nederland een proportioneel kiesstelsel heeft, wat *de facto* bijdraagt aan het bieden van ruimte voor meerdere partijen (Layman en Carmines 1997: 758; Brym et al 2004: 295, 296). De responsiviteit ten aanzien van wat maatschappelijk onder de aandacht is, wordt hiermee vergroot (Andeweg et al 2008: 77, 78). In de congruentie hebben politieke partijen die nieuw zijn daarmee een relatief voordeel ten opzichte van bestaande partijen. Zo bestonden postmateriële preferenties wellicht al onder de kiezers van bestaande partijen, maar deze werden er specifiek uitgelicht door de nieuwe, in de ontzuiling ontstane, politieke partijen. Deze hebben hiermee een voorsprong in kennis en aandacht met betrekking tot de congruentie met de postmateriële preferenties (Inglehart 1971: 1012, 1013).

H3: Politieke partijen die in de ontzuiling zijn ontstaan genereren een grotere congruentie met de postmateriële preferenties van de kiezer dan dat al bestaande politieke partijen dit doen.

Tot slot is er sprake van een debat over sociologische factoren van postmaterialisme. De sociologische factoren hebben voor Nederland vooral betrekking op de periode van de ontzuiling. Met het wegvallen van de rigide, verticale verbanden in de samenleving, ontstond er politieke ruimte voor *non-pillar parties* en werd de electorale concurrentie verhoogd (Andeweg et al 2008: 90-93). Zoals in hypothese drie is terug te zien, is de verwachting dat de nieuwe *non-pillar parties* op de electorale concurrentie, ten aanzien van postmaterialisme, het meest adequaat hebben gereageerd. De gestegen welvaart die aan de electorale steun voor postmateriële waarden ten grondslag lag, stakte echter in de jaren '70, maar de electorale concurrentie bleef (De Graaf en Evans 1996: 616). Zeker na het 'lange jaar 2002' steeg het aantal zwevende kiezers en waren de verkiezingen behoorlijk volatiel (Andeweg 2004: 568-570).

Electoral concurrentie heeft een positief effect op de mate van vertegenwoordiging. Op het moment dat een nieuwe dimensie of nieuwe *salient issues* de publieke opinie beheersen, zullen de langer bestaande partijen proberen deze te adapteren in hun verkiezingsprogramma en zullen nieuwe partijen hier hun speerpunt van proberen te maken (Andeweg 2011: 47). Dergelijke maatschappelijke ontwikkelingen hebben politieke consequenties. Ze zorgen er namelijk voor dat politieke partijen de preferenties van de kiezer trachten te doorgronden en de kiezer hierin tegemoet proberen te komen.

H4: Hoe groter de electorale concurrentie tussen politieke partijen is, des te groter zal de congruentie van postmateriële waarden zijn.

Om de congruentie van postmateriële waarden te onderzoeken is het noodzakelijk ook op representatie in te gaan. Ten aanzien van verschillende beleidsonderwerpen is er in de literatuur reeds ingegaan op representatie, maar tot op heden niet in het bijzonder gericht op postmaterialisme. Congruentie van bepaalde waarden is echter wel gemeten. Zo gaat het model van Downs ervan uit dat de kiezer zijn eigen ideologische positie vergelijkt met die van de politieke partijen en op basis daarvan zijn stem uitbrengt (Merrill et al 2001: 200).

Methoden

Onderzoeksopzet

De onderzoeksvraag doet wellicht vermoeden dat het onderzoek beschrijvend van aard is. De reeds gestelde hypotheses dienen er echter toe de congruentie, het onderzoeksobject, te

verklaren en wel de mate van congruentie tussen electoraat en parlement, ten aanzien van postmaterialisme. Het onderzoek heeft de vorm van een *survey* met zowel kwalitatieve als kwantitatieve elementen (Babbie 2010: 254). Het kwantitatieve element heeft betrekking op het meten van postmaterialisme bij de kiezer middels statistische data (Babbie 2010: 422). Het kwalitatieve element is gelegen in het meten van postmaterialisme in het parlement. Aangezien uitlatingen in het parlement worden waargenomen en geanalyseerd, is er in dit verband sprake van *unobtrusive research*. Binnen deze categorie van onderzoek kan er worden gesproken van een inhoudsanalyse, waarbij uitspraken worden gecodeerd naar het postmateriële gehalte ervan (Babbie 2010: 332, 333).

Dataverzameling

Ten einde de postmateriële preferenties bij de kiezer of het electoraat te meten, wordt er in dit onderzoek gebruik gemaakt van het Nationaal Kiezersonderzoek (NKO). De data worden ontleend aan de *samples* met de onderzoeksdata van de verkiezingen uit 1989, 1998 en 2003. Hierbij wijkt de *sample* uit 1989 af, doordat deze niet direct aansluit bij de Algemene Beschouwingen uit 1984. Hiervoor is echter wel gekozen, omdat in de data voor 1982 en 1986 gekozen is voor een schaal met twaalf *items*. Deze is niet alleen minder betrouwbaar, maar de schaal is daarmee ook niet zomaar te reduceren tot vier opties, aangezien er dan nog acht overblijven die ruis veroorzaken. De Algemene Beschouwingen van 1984 blijven echter wel behouden, omdat deze in economisch mindere tijden plaatsvonden, wat een eventueel effect van economische factoren uitsluit. Hetzelfde geldt voor het NKO uit 2003. De uiteindelijke resultaten van latere edities zijn nog niet beschikbaar of onvolledig, maar de economische crisis die in 2010 aan de orde was, begon pas in 2008.

In dit onderzoek is het er voornamelijk om te doen te bezien hoe de ontwikkeling van postmateriële waarden is verlopen in de laatste decennia en hoe zich dit verhoudt tot de mate van congruentie met het parlement. In ieder geval vanaf 1982, ruim een decennium na de verschijning van het artikel van Ronald Inglehart, zijn er data beschikbaar die betrekking hebben op postmateriële preferenties. Inglehart zelf gebruikte de data van de *World Values Survey* (Inglehart 1971: 993), maar het NKO is nauwkeuriger en specifiek gericht op Nederland. De al dan niet gevonden effecten zijn bovendien betrouwbaarder, aangezien er voor een *split sample survey* wordt gekozen (Tranter en Western 2010: 579) waarbij een uitsplitsing naar politieke partijen wordt bewerkstelligd.

De postmateriële data voor het parlement worden op een kwalitatieve wijze verzameld, namelijk door middel van een inhoudsanalyse van het debat tijdens de Algemene Beschouwingen. De Algemene Beschouwingen van 1984¹, 1994² en 2010³ worden geanalyseerd, waarbij voor uitspraken wordt gecodeerd of deze materieel of postmaterieel van aard zijn. Bovendien wordt er bezien of deze uitspraak er in positieve zin toe aanzet om aandacht aan een postmaterieel onderwerp te schenken. Aangezien dit moeilijk af te lezen is aan een bepaald woord, laat staan een bepaalde zin, is er gecodeerd voor een alinea in het betoog van elke fractievoorzitter. Interpellaties, vragen en andere uitwijdingen zijn niet meegenomen, aangezien de context hiervan niet altijd is te achterhalen en deze niet altijd in lijn zijn met het inhoudelijke betoog. Als casus zijn bewust de Algemene Beschouwingen van 1983, 1994 en 2010 genomen. Ten eerste reflecteren zij het postmateriële gehalte van het inhoudelijke, politieke debat van de laatste decennia. Ten tweede wordt de invloed van de economie beperkt, doordat er Algemene Beschouwingen zijn opgenomen in economisch slechtere (1983, 2010) en economisch betere tijden (1994).

Operationalisering

De conceptualisering van het begrip ‘postmaterialisme’ is reeds gegeven, op basis van de beschikbare en gehanteerde literatuur. Het begrip bestaat uit meerdere elementen en er zullen in de operationalisering dan ook meerdere indicatoren naar voren moeten komen. Gebruik makende van hetzelfde uitgangspunt en dezelfde conceptie worden de indicatoren verschillend gebruikt bij de data voor het electoraat, ten opzichte van de data voor het parlement.

De operationalisering van de data van het NKO zal dezelfde zijn als de operationalisering die Ronald Inglehart aanvankelijk in zijn onderzoek gebruikte. Hij maakte gebruik van een *Thurstone Scale*, waarbij er ten aanzien van een bepaald onderwerp van respondenten wordt gevraagd uit de opties een rangorde te kiezen, in dit geval een preferentieordening (Babbie 2010: 178, 179). De door Inglehart gebruikte schaal met vier *items* (Inglehart 1971: 994) is na zijn onderzoek ook nog vaak gebruikt en ziet er als volgt uit:

1. Het handhaven van orde binnen de natie.

¹ Handelingen II, 18 100, 1983-1984: 295-374.

² Handelingen II, 1994-1995: 9-149.

³ Handelingen II, 33 000, 2010-2011: 2-34.

2. Het geven van meer zeggenschap aan het volk met betrekking tot belangrijke politieke besluiten.

3. Het tegengaan van stijgende prijzen.

4. Het beschermen van de vrijheid van meningsuiting.

Bij wijze van deze *Thurstone Scale* kan de preferentieordening van individuele respondenten worden vastgesteld op basis van de eerste twee keuzes. De volgorde is van belang, aangezien er twee materiële keuzes (1 en 3) en twee postmateriële keuzes (2 en 4) zijn opgenomen in de schaal. Er is echter wel kritiek op de door Inglehart gebruikte schaal. Aangezien de schaal slechts vier *items* heeft zou de validiteit in het geding kunnen komen (Davis en Davenport 1999: 649, 650). Later onderzoek naar de validiteit van de gebruikte schaal toont echter aan dat het gebruik van meer *items* de validiteit niet significant vergroot (Inglehart en Abramson 1999: 665). Het gaat immers om een relatieve preferentieordening (Inglehart 1971: 995). Bovendien is het gebruiken van andere materiële of postmateriële *items* ook geen oplossing, aangezien de opties duidelijk verwijzen naar ofwel materiële ofwel immateriële zaken.

De betrouwbaarheid van de door Inglehart gebruikte schaal staat ook ter discussie. Het gaat daarbij vooral om de vraag wat er gebeurt als een materieel en postmaterieel *item* steeds om en om worden gekozen. Dit zou de betrouwbaarheid van de metingen kunnen beperken (Davis en Davenport 1999: 652-654). De betrouwbaarheid van de schaal is echter ook voor Nederland berekend, waarbij de kans dat de materiële en postmateriële *items* om en om worden gekozen te verwaarlozen is en het laagst is van alle in het onderzoek meegenomen landen (Davis en Davenport 1999: 662). Uitbreiding van het aantal *items* hoeft overigens de validiteit en betrouwbaarheid van de schaal niet zondermeer ten goede te komen, aangezien in later gehanteerde schalen met twaalf *items* het overzicht verloren ging en er sprake was van een “*overestimation of postmaterialists relative to materialists*” (Tranter en Western 2010: 579).

Voor de operationalisering van de conceptie van postmaterialisme bij de Algemene Beschouwingen wordt een dichotomie als uitgangsbasis gebruikt. Elke alinea in het betoog van een fractievoorzitter wordt gecodeerd als ofwel materieel, ofwel postmaterieel. De uitspraken worden dus in de context van de alinea gezien. De context is belangrijk, aangezien het bijvoorbeeld over kernwapens kan gaan in financieel-economische zin, maar ook in abstracte zin over het bewaren van internationale vrede (Braithwaite et al 1996: 1540, 1545).

Ondanks de tweedeling van materialisme en postmaterialisme, zijn er ook uitspraken of alinea's die niet als zodanig kunnen worden gecodeerd, zoals procedurele opmerkingen, persoonlijke aanvallen en religieuze uitlatingen. Deze vallen in een aparte buitencategorie. Onder materialisme worden zaken die betrekking hebben op de economie, financiën, veiligheid en criminaliteit gerekend. Postmateriële onderwerpen hebben over het algemeen betrekking op zaken als milieu, intergenerationele harmonie, individuele rechten en vrijheden, het algeheel functioneren van de democratie, solidariteit en tolerantie in de samenleving, internationale vrede, normen en waarden en zaken van cultuur.

Data-analyse

Om de congruentie te kunnen meten is het uiteindelijk de bedoeling om de data van het NKO enerzijds en de data van de Algemene Beschouwingen anderzijds met elkaar te vergelijken. Er zal uiteindelijk een gestandaardiseerde schaal moeten worden geconstrueerd, waardoor het mogelijk is een vergelijking te maken van de postmateriële preferenties.

Alvorens deze schaal tot stand komt, moeten de resultaten van de twee gehanteerde maatstaven met betrekking tot postmateriële preferenties bij het electoraat, worden geïntegreerd. Beide resultaten zullen in die zin moeten worden gestandaardiseerd, dat er van de gebruikte categorieën een schaal gemaakt kan worden die loopt van '0' tot '1'. Dit is direct mogelijk voor de resultaten van de Algemene Beschouwingen, die dichotoom van aard zijn en waarbij volledig materialisme gelijkgesteld kan worden aan '0' en volledig postmaterialisme gelijkgesteld kan worden aan '1'. De resultaten van het NKO vallen uiteen in vier ordinale categorieën (zie appendix) en moeten, om tot de reeds genoemde schaal te komen, door drie worden gedeeld.

Na het optellen van de ingevoerde coderingen kan er een percentage worden berekend van het aantal maal dat de fractievoorzitters van de verschillende partijen zich postmaterieel hebben uitgelaten. Door middel van een statistische analyse kan het totale percentage worden uitgesplitst naar de politieke partijen afzonderlijk. Deze percentages kunnen worden vergeleken met de percentages uit het NKO. Het verschil tussen beide percentages zegt iets over de mate van congruentie van de postmateriële waarden. Op deze wijze is de methode van analyse collectief te noemen; preferenties van vertegenwoordigers worden niet direct vergeleken met de preferenties van hun kiezers, maar het electoraat en het parlement worden als collectieven beschouwd (Weissberg 1978: 538).

Resultaten

Electoraat

Het onderzoeken van de congruentie tussen preferenties van het electoraat en het parlement kent twee onderdelen, waarbij eerst op de resultaten van het electoraat in zal worden gegaan. Electoraal onderzoek, in dit geval het Nationaal Kiezersonderzoek, verschaft de data die nodig zijn om de postmateriële preferenties van de kiezer te bezien. In het onderzoek zijn de verkiezingen van 1989, 1998 en 2003 opgenomen. Alhoewel deze een indicatie geven die op een korter tijdsvlak zijn gebaseerd, dan de in het onderzoek opgenomen Algemene Beschouwingen, reflecteren zij wel degelijk de ontwikkeling van postmateriële preferenties bij de kiezer voor de afgelopen decennia.

Allereerst moet er worden gekeken naar de beschikbare data uit het NKO van 1989. Wat allereerst opvalt bij bestudering van tabel 1 is dat de ratio voor postmateriële waarden onder de kiezer over het algemeen positief uitslaat; de postmateriële waarden worden onder de kiezer over het algemeen geprefereerd boven materiële waarden. Veel observaties bevinden zich op het grensvlak, waarbij een materieel *item* met een immaterieel *item* wordt gecombineerd, maar de balans slaat uiteindelijk postmaterieel uit.

Tabel 1. Postmateriële waarden onder de kiezer naar partijkeuze in 1989.

Mate postmaterialisme kiezer per partij	<i>Mat/Mat</i>	<i>Mat/Postmat</i>	<i>Postmat/Mat</i>	<i>Postmat/Postmat</i>	Ratio Postmaterialisme (N)
PvdA	85	121	128	114	53,6% (448)
CDA	91	179	125	53	43,7% (448)
VVD	18	84	64	23	49,6% (189)
D'66	14	40	49	40	60,2% (143)
GroenLinks	2	11	16	38	78,2% (67)
SGP	6	13	3	1	31,8% (23)
GPV/RPF	1	16	16	3	53% (36)
Totaal/gemiddeld	217	464	401	272	52,9% (1354)

Bron: NKO 1989. Niet in het onderzoek betrokken vanwege betrouwbaarheidsprobleem met aantallen: Centruumpartij (N=5), SP (N=5), De Groenen (N=5) en VCN (N=1).

Indien er specifiek naar politieke partijen wordt gekeken, is er een tweedeling te maken in hoeverre de achterban postmateriële preferenties heeft. Bij de achterban van de progressieve of linkse partijgroep zijn hoge percentages te vinden, die staan voor het prefereren van

postmateriële waarden, ten opzichte van materiële waarden. GroenLinks, D'66 en de Partij van de Arbeid scoren het hoogste.

Bij de achterban van politieke partijen aan de rechterkant van het spectrum worden over het algemeen materiële waarden geprefereerd ten opzichte van postmateriële waarden. Dit geldt net zozeer voor confessionele partijen, met als uitzondering de GPV en de RPF, die later zullen fuseren tot de ChristenUnie. Bij de achterban van de VVD, het CDA en de SGP worden materiële waarden geprefereerd boven postmateriële waarden. Vooralsnog geven de data reden om aan te nemen dat de postmaterialistische dimensie grotendeels samenvalt met het 'links' en 'rechts' in het Nederlandse politieke spectrum.

In de tweede plaats worden de data uit het NKO van 1998 onder de loep genomen. Bijna een decennium later dan de zojuist gebruikte data, is de economie aangesterkt en kan dus worden verwacht dat de posmateriële preferenties onder de kiezer zijn vergroot. Dit blijkt echter over het algemeen niet het geval te zijn.

Tabel 2. Postmateriële waarden onder de kiezer naar partijkeuze in 1998.

Mate postmaterialisme kiezer per partij	<i>Mat/Mat</i>	<i>Mat/Postmat</i>	<i>Postmat/Mat</i>	<i>Postmat/Postmat</i>	Ratio Postmaterialisme (<i>N</i>)
PvdA	103	143	137	90	48,3% (473)
CDA	58	138	61	29	40,4% (285)
VVD	66	139	102	44	45,1% (351)
D'66	16	57	65	45	58,6% (183)
GroenLinks	10	32	44	48	65,6% (134)
SP	16	12	20	22	56,2% (70)
GPV/RPF	4	24	29	4	51,4% (60)
Totaal/gemiddeld	273	544	457	281	52,2% (1556)

Bron: NKO 1998. Niet in het onderzoek betrokken vanwege betrouwbaarheidsprobleem met aantallen: SGP (N=14), De Groenen (N=6), Nederland Mobiel (N=4), AOV (N=4), Senioren 2000 (N=3), CentrumDemocraten (N=2), 55+ (N=2).

De achterban van iedere politieke partij die in dit onderzoek is gebruikt voor het NKO van 1989, is minder waarde gaan hechten aan postmateriële waarden, in vergelijking met materiële waarden. Nog steeds geldt dat de achterban van de progressieve of linkse partijen de hoogste percentages ten aanzien van postmaterialisme tentoonspreiden. De achterban van GroenLinks, D'66 en de SP scoort het hoogst. Over het algemeen blijft er bewijs voor de bevinding dat de linkse kiezer posmateriële waarden prefereert boven materiële waarden. Dit

geldt ten aanzien van de data uit 1998 echter niet langer voor de kiezer van de Partij van de Arbeid, zoals blijkt uit tabel 2.

Tot slot komen de data van het NKO uit 2003 aan bod. De neerwaartse trend ten aanzien van postmateriële preferenties bij de kiezer die tussen 1989 en 1998 was te zien, heeft zich in 2003 doorgezet. Niet langer stelt de Nederlandse kiezer over het algemeen postmateriële waarden boven materiële waarden. Dit weerspreekt de conclusie op basis van de resultaten uit de periode 1974-1985. De Graaf, Hagenaars en Luijkx beweren op basis van deze periode nog dat er sprake is van stabiele preferenties ten aanzien van postmaterialisme in Nederland (De Graaf et al 1989: 193). Uit deze gegevens blijkt dat een dergelijke conclusie niet langer houdbaar is.

Tabel 3. Postmateriële waarden onder de kiezer naar partijkeuze in 2003.

Mate postmaterialisme kiezer per partij	<i>Mat/Mat</i>	<i>Mat/Postmat</i>	<i>Postmat/Mat</i>	<i>Postmat/Postmat</i>	Ratio Postmaterialisme (N)
PvdA	46	77	88	42	50,0% (253)
CDA	89	196	98	36	39,7% (419)
VVD	41	91	62	16	41,8% (210)
D'66	8	36	34	14	52,8% (92)
GroenLinks	12	50	33	46	60,0% (141)
SGP	3	15	6	1	40,0% (25)
ChristenUnie	8	32	15	4	41,8% (59)
LPF	26	78	42	14	42,7% (160)
SP	17	38	36	23	52,4% (114)
Totaal/gemiddeld	206	497	336	159	46,8% (1473)

Bron: NKO 2003. Niet in het onderzoek betrokken vanwege betrouwbaarheidsprobleem met aantallen: Leefbaar Nederland (N=14), VSP (N=3) en Partij van de Toekomst (N=2).

Wat wel een stabiele factor blijft is de tweedeling tussen de achterban van enerzijds linkse en anderzijds rechtse politieke partijen. Deze tweedeling lijkt, op basis van de data uit het NKO van 2003, zelfs duidelijker geworden. De kiezers van GroenLinks, D'66 en de SP prefereren, weliswaar in mindere mate, overwegend postmateriële waarden boven materiële waarden. De achterban van de Partij van de Arbeid staat anno 2003 indifferent tegenover postmateriële of materiële waarden. De kiezers van rechtse en confessionele partijen scoren steeds minder hoog en prefereren zodoende in steeds hogere mate materiële waarden boven postmateriële waarden. De achterban van een nieuwkomer in de data, de Lijst Pim Fortuyn (LPF), bevindt

zich eveneens in lijn met de bevinding dat de rechtse kiezer materiële waarden prefereert ten opzichte van postmateriële waarden.

Tabel 4. Postmateriële waarden onder de kiezer naar partijkeuze in 1989, 1998 en 2003.

Ratio Postmaterialisme kiezer per partij	<i>NKO 1989</i>	<i>NKO 1998</i>	<i>NKO 2003</i>	Gemiddelde ratio
PvdA	53,6%	48,3%	50,0%	50,6%
CDA	43,7%	40,4%	39,7%	41,3%
VVD	49,6%	45,1%	41,8%	45,5%
D'66	60,2%	58,6%	52,8%	57,2%
GroenLinks	78,2%	65,6%	60,0%	67,9%
SGP	31,8%		40,0%	35,9%
ChristenUnie*	53,0%	51,4%	41,8%	48,7%
LPF			42,7%	42,7%
SP		56,2%	52,4%	54,3%
Gemiddelde ratio van het totaal	52,9%	52,2%	46,8%	49,4%

* Met 'ChristenUnie' wordt in 1989 en 1998 de combinatie van de data van de GPV en de RPF bedoeld. Deze politieke partijen fuseerden in 2001.

Zoals al bleek uit de gegevens van de afzonderlijke kiezersonderzoeken is er sprake van een neerwaartse trend; over het algemeen is de kiezer in steeds grotere mate materiële waarden gaan prefereren ten opzichte van postmateriële waarden. Het tijdsbestek waarin deze metingen zijn gedaan beslaat ruim een decennium, waarin de ratio van materialisme en postmaterialisme onder de kiezer, op basis van de schaal met vier *items*, ingrijpend is veranderd. Deze ontwikkeling is bij de kiezer van vrijwel alle politieke partijen zichtbaar.

Ondanks een algemene, neerwaartse trend, zijn er nog steeds verschillen te benoemen tussen de postmateriële preferenties van kiezers onderling. De kiezers van linkse politieke partijen (GroenLinks, D'66, SP en PvdA) prefereren postmateriële waarden, gemiddeld genomen, boven materiële waarden. De kiezers van overwegend rechtse politieke partijen (CDA, VVD en LPF), prefereren materiële waarden, gemiddeld genomen, boven postmateriële waarden. Deze laatste bevinding gaat ook zeker op voor de confessionele partijen die in het onderzoek zijn meegenomen (SGP en ChristenUnie).

Parlement

De postmateriële preferenties met betrekking tot het parlement zijn gemeten aan de hand van de Algemene Beschouwingen. De uitspraken van de fractievoorzitters van de in het parlement gezetelde politieke partijen, worden gecodeerd en gecategoriseerd aan de hand van de dichotomie van materialisme enerzijds en postmaterialisme anderzijds. In dit onderzoek zijn de Algemene Beschouwingen van 1984, 1994 en 2010 opgenomen.

In de eerste plaats moeten de Algemene Beschouwingen van 1984 onder de loep worden genomen. Deze Algemene Politieke Beschouwingen volgden op de verkiezingen van 1983 die in een context van economische achteruitgang plaatsvonden. Dat is duidelijk terug te zien in tabel 5. Het valt op dat geen enkele fractievoorzitter van de politieke partijen een partijstandpunt heeft verkondigd, waarbij postmateriële waarden boven materiële waarden werden geprefereerd. Dit is wellicht logisch, gezien de economische context, maar de percentages zijn, zeker vergeleken met de data van het electoraat, behoorlijk laag.

Tabel 5. Mate van postmaterialisme per partij naar aanleiding van de Algemene Beschouwingen van 1984.

Mate postmaterialisme per fractie	<i>Materialistisch</i>	<i>Post-materialistisch</i>	<i>Geen van beide*</i>	Mate Postmaterialisme (N)
PvdA	91	10	5	9,8% (101)
CDA	110	17	21	13,7% (127)
VVD	78	14	9	15,2% (92)
D'66	23	11	2	32,4% (34)
PSP/CPN/PPR/EVP**	80	46	11	36,5% (126)
SGP	22	8	13	26,7% (30)
GPV/RPF	49	11	9	18,3% (60)
Totaal	453	117	70	21,8% (570)

* Deze categorie wordt niet meegenomen in het totaal, aangezien het gaat om een dichotomie, een ratio tussen enerzijds materiële uitlatingen en anderzijds postmateriële uitlatingen.

** Deze partijen worden genoemd, aangezien zij de voorlopers van de later in het onderzoek betrokken, politieke partij GroenLinks zijn.

Alhoewel de percentages laag zijn en het gemiddelde percentage zelfs maar 21,8 procent behelst, is het wel duidelijk welke politieke partijen ondanks alles het meeste postmateriële waarden prefereren. Dit zijn de politieke partijen die in de ontzuiling zijn ontstaan, namelijk

D'66 en de voorlopers van GroenLinks (PSP, CPN, PPR en EVP). Verder zijn er nog twee resultaten die opvallen. In de eerste plaats de hoge mate van voorkeur voor postmateriële waarden bij de SGP. Dit is vooral gelegen in het feit dat fractievoorzitter Van Rossum veel aandacht besteedde aan internationale vrede⁴. Hij sprak over kernwapens, maar niet op een financiële wijze en bovendien was het element van aandringen op vrede *in abstracto* nadrukkelijker aanwezig dan concrete voorstellen omtrent veiligheid of defensie. Het tweede dat opvalt is het uitermate lage percentage van de Partij van de Arbeid. Het kan zijn dat de economische context daar debet aan is of de geringe omschakeling van een nog wat oude, gevestigde politieke partij van invloed is. Wellicht heeft het te maken met de persoonlijke stijl van Joop den Uyl, die in de Algemene Beschouwingen herhaaldelijk lange betogen houdt over uiteenlopende economische en financiële onderwerpen, met name over de sociale zekerheid⁵.

Tabel 6. Mate van postmaterialisme per partij naar aanleiding van de Algemene Beschouwingen van 1994.

Mate postmaterialisme per fractie	<i>Materialistisch</i>	<i>Post-materialistisch</i>	<i>Geen van beide*</i>	Mate Postmaterialisme (N)
PvdA	41	22	8	34,9% (63)
CDA	37	11	11	22,9% (48)
VVD	36	23	0	38,9% (59)
D'66	37	31	6	45,6% (68)
GroenLinks	9	15	2	62,5% (24)
SGP	14	3	4	17,6% (17)
GPV/RPF	23	16	16	41,0% (39)
SP	11	9	12	45,0% (20)
Totaal	208	130	59	38,6% (338)

* Deze categorie wordt niet meegenomen in het totaal, aangezien het gaat om een dichotomie, een ratio tussen enerzijds materiële uitlatingen en anderzijds postmateriële uitlatingen.

In tabel 6 is goed te zien dat tijdens de Algemene Beschouwingen van 1994, de voorkeur voor postmateriële waarden weer iets herstelt. Voor de bijdrage aan de Algemene Politieke Beschouwingen van GroenLinks geldt zelfs dat postmateriële waarden meer (positieve) aandacht krijgen dan materiële zaken en D'66 en de SP benaderen het percentage van 50 procent.

⁴ Handelingen II, 18 100, 1983-1984: 295-374.

⁵ Handelingen II, 18 100, 1983-1984: 295-374.

De algehele stijging van de percentages is ongetwijfeld te danken aan de verbeterde economische situatie die er in 1994 is. De verandering ten opzichte van de Algemene Beschouwingen in 1984 is vooral bij de Partij van de Arbeid aanzienlijk. Van nog geen 10 procent toentertijd, heeft de Partij van de Arbeid in 1994 bijna 35 procent postmateriële uitlatingen. Ook bij de VVD zijn aanzienlijk meer postmateriële uitlatingen te bespeuren. De partij streeft de Partij van de Arbeid zelfs voorbij in het gehalte postmateriële uitlatingen. Dit houdt verband met de bijdrage van Bolkestein, die uitgebreid ingaat op zaken als cultuur en internationale vrede⁶.

Tabel 7. Mate van postmaterialisme per partij naar aanleiding van de Algemene Beschouwingen van 2010.

Mate postmaterialisme per fractie	<i>Materialistisch</i>	<i>Post-materialistisch</i>	<i>Geen van beide*</i>	Mate Postmaterialisme (N)
PvdA	51	15	3	22,7% (66)
CDA	46	15	2	24,6% (61)
VVD	68	8	3	10,5% (76)
D'66	25	11	3	30,6% (36)
GroenLinks	10	9	2	47,4% (19)
SGP	12	4	7	25,0% (16)
ChristenUnie	15	5	2	25,0% (20)
SP	32	4	0	11,1% (36)
PVV	34	8	6	19,0% (42)
Totaal	293	79	28	24,0% (372)

* Deze categorie wordt niet meegenomen in het totaal, aangezien het gaat om een dichotomie, een ratio tussen enerzijds materiële uitlatingen en anderzijds postmateriële uitlatingen.

Het gemiddelde percentage van de Algemene Beschouwingen van 1994 wordt in 2010 niet gehaald. Dit lijkt niet onlogisch te zijn, aangezien in 2010 opnieuw een economische crisis de overhand had en zijn weerslag had op de Algemene Beschouwingen⁷. Opnieuw geven GroenLinks en D'66 de postmateriële onderwerpen het meeste aandacht, maar ook deze partijen laten zich vaker uit over materiële zaken en dan vooral over economische en financiële aangelegenheden⁸.

⁶ Handelingen II, 1994-1995: 9-149.

⁷ Handelingen II, 33 000, 2010-2011: 2-34.

⁸ Handelingen II, 33 000, 2010-2011: 2-34.

Ten opzichte van de Algemene Beschouwingen van 1994 kelderen de percentages van met name de VVD en de SP flink. Zowel Emile Roemer van de SP als Stef Blok van de VVD richten zich vrijwel uitsluitend op de economie en op de financiële crisis⁹. De PVV is nieuw in de lijst met politieke partijen. Geert Wilders laat zich hoofdzakelijk en overwegend materialistisch uit. Hij gaat ook uitgebreid in op immigratie en integratie, maar niet op een postmateriële manier die neigt naar tolerantie en verdraagzaamheid in de samenleving. Slechts als het gaat om een oproep voor bepaalde normen en waarden, toont de PVV zich enigszins postmaterialistisch¹⁰.

Vergelijking en hypothesen

Alhoewel de electorale en parlementaire data chronologisch niet geheel synchroon lopen, is een algemene vergelijking van beide data mogelijk en is het mogelijk om te bezien in hoeverre er sprake is van congruentie van de preferenties van de kiezer enerzijds en het parlement anderzijds.

Ten eerste kan naar het tijdsbestek 1984-1989 worden gekeken. Het gaat dan om de vergelijking in postmateriële preferenties van de Algemene Beschouwingen van 1984 en het Nationaal Kiezersonderzoek van 1989, weergegeven in tabel 8. Met uitzondering van de SGP zijn de verschillen in postmateriële preferenties tussen de kiezer en het parlement aanzienlijk. Dit geldt zeker voor de Partij van de Arbeid. In het parlement komen er nauwelijks postmateriële zaken aan bod, terwijl de kiezer van de Partij van de Arbeid overwegend postmateriële waarden prefereert. Aangezien blijkt dat ook de GroenLinks-kiezer de postmateriële waarden behoorlijk prefereert boven de materiële waarden, schiet de fractie tekort en is de congruentie tussen de preferenties gering. De belangrijkste bevinding die aan de gegevens van de jaren '80 is te ontleen is wel dat alle politieke partijen tekortschieten in hun bijdragen aan de Algemene Beschouwingen in het vertegenwoordigen van de bij de achterban bestaande postmateriële preferenties. Dit kan deels worden verklaard door de aantrekkende van de economie later in de jaren '80, wat zijn weerslag zou kunnen hebben op het kiezersonderzoek van 1989. De verschillen in preferenties zijn echter zo groot en de congruentie is zo laag, dat de economische ervaring waarschijnlijk niet alle variantie kan verklaren.

⁹ Handelingen II, 33 000, 2010-2011: 2-34.

¹⁰ Handelingen II, 33 000, 2010-2011: 2-34.

Tabel 8. Procentuele verschillen congruentie postmateriële waarden per partij (1984-1989).

Congruentie postmateriële waarden	<i>Algemene Beschouwingen 1984</i>	<i>NKO 1989</i>	Procentueel verschil
PvdA	9,8%	53,6%	43,8%
CDA	13,7%	43,7%	30,0%
VVD	15,2%	49,6%	34,4%
D'66	32,4%	60,2%	27,8%
GroenLinks*	36,5%	78,2%	41,7%
SGP	26,7%	31,8%	5,1%
GPV/RPF	18,3%	53,0%	34,7%
Totaal verschil congruentie	21,8%	52,9%	31,1%

** Deze partijen worden genoemd, aangezien zij de voorlopers van de later in het onderzoek betrokken, politieke partij GroenLinks zijn.

Tabel 9 gaat in de op situatie in de jaren '90. Zowel de data van het electoraat als die van het parlement zijn ontleend aan de periode dat de Paarse kabinetten het bewind voerden en waarin de welvaart over het algemeen hoog was (Andeweg en Irwin 2002: 223). Het verschil in preferenties is in deze periode aanzienlijk lager dan in de jaren '80 het geval was. Terwijl in de Algemene Beschouwingen de politieke partijen meer aandacht schenken aan postmateriële onderwerpen, zakken deze bij het electoraat iets terug. Dit resulteert in een grotere congruentie. De congruentie is met name goed bij GroenLinks en de VVD. Ten opzichte van de jaren '80 schenkt het nieuwe GroenLinks meer aandacht aan postmaterialisme dan haar voorgangers en doet ook de VVD recht aan de postmateriële preferenties die bij haar kiezers leven. Het verschil in preferenties bij de overige partijen is eveneens aanzienlijk teruggebracht, met name bij de Partij van de Arbeid.

Tabel 9. Procentuele verschillen congruentie postmateriële waarden per partij (1994-1998).

Congruentie postmateriële waarden	<i>Algemene Beschouwingen 1994</i>	<i>NKO 1998</i>	Procentueel verschil
PvdA	34,9%	48,3%	13,4%
CDA	22,9%	40,4%	17,5%
VVD	38,9%	45,1%	6,2%
D'66	45,6%	58,6%	13,0%
GroenLinks	62,5%	65,6%	3,1%
SGP	17,6%		
GPV/RPF	41,0%	51,4%	10,4%
SP	45,0%	56,2%	11,2%
Totaal verschil congruentie	38,6%	52,2%	10,7%

Tot slot moet worden gekeken naar de procentuele verschillen in preferenties aan het begin van het huidige decennium. Opnieuw verschilt de momentopname van de data van het electoraat enerzijds en het parlement anderzijds, zeker in economische zin. Het congruentieniveau van de jaren '90 wordt niet meer gehaald, zoals te zien is in tabel 10, maar de congruentie van preferenties is wel beter dan in de jaren '80. Vooral bij het parlement, maar ook bij de kiezer, zijn de postmateriële preferenties over het algemeen minder geworden ten opzichte van de materiële preferenties. Het grootste verschil treedt op bij de SP, waarvan de kiezers aanzienlijk positiever staan tegenover postmateriële waarden. GroenLinks, de SGP, het CDA en de ChristenUnie, weten het procentuele verschil onder de 20 procent te houden. Alhoewel de PVV en de LPF niet precies dezelfde partij zijn, zitten zij wel in dezelfde politieke hoek. Het procentuele verschil in preferenties is hierbij iets hoger dan gemiddeld.

Tabel 10. Procentuele verschillen congruentie postmateriële waarden per partij (2003-2010).

Congruentie postmateriële waarden	<i>Algemene Beschouwingen 2010</i>	<i>NKO 2003</i>	Procentueel verschil
PvdA	22,7%	50,0%	27,3%
CDA	24,6%	39,7%	15,1%
VVD	10,5%	41,8%	31,3%
D'66	30,6%	52,8%	22,2%
GroenLinks	47,4%	60,0%	12,6%
SGP	25,0%	40,0%	15,0%
ChristenUnie	25,0%	41,8%	16,8%
SP	11,1%	52,4%	41,3%
<i>PVV/LPF</i>	<i>19,0%</i>	<i>42,7%</i>	<i>23,7%</i>
Totaal verschil congruentie	24,0%	46,8%	22,8%

De mate van congruentie in preferenties ten aanzien van postmaterialisme is op en neer gegaan gedurende de afgelopen decennia. De algemene tendens is echter dat de postmateriële waarden die bij het electoraat heersen niet volledig worden vertegenwoordigd in het parlement, zoals te zien is in het overzichtstabel. De vier hypothesen die eerder in het onderzoek aan bod kwamen, kunnen hier oorzaken voor aandragen.

Tabel 11. Overzicht procentuele verschillen van de congruentie van postmateriële waarden per partij.

Congruentie postmateriële waarden	<i>Algemene Beschouwingen</i>	<i>NKO</i>	Procentueel verschil
PvdA	22,5%	50,6%	28,1%
CDA	20,4%	41,3%	20,9%
VVD	21,5%	45,5%	24,0%
D'66	36,2%	57,2%	21,0%
GroenLinks*	48,8%	67,9%	19,1%
SGP	23,1%	35,9%	12,8%
ChristenUnie*	28,1%	48,7%	20,6%
SP	28,1%	54,3%	26,2%
<i>PVV/LPF</i>	<i>19,0%</i>	<i>42,7%</i>	<i>23,7%</i>
Totaal verschil congruentie	27,5%	49,3%	21,8%

* inclusief voorlopers

De eerste hypothese gaat in op de plaatsing van politieke partijen en kiezers op een schaal van politiek ‘links’ en ‘rechts’. Hiervoor zijn de gegevens van de verschillen voor alle in het onderzoek opgenomen verkiezingen in plaatsing nodig maar ook de gemiddelde mate van congruentie over de afgelopen decennia. Deze vergelijking is terug te zien in tabel 12.

Tabel 12. Congruentie postmateriële preferenties

en afstand links-rechtsschaal per partij.

Congruentie en links/rechts plaatsing	<i>Gemiddelde afstand links-rechts schaal</i>	<i>Gemiddeld verschil congruentie</i>
PvdA	0,07	28,1%
CDA	0,62	20,9%
VVD	0,92	24,0%
D'66	0,10	21,0%
GroenLinks*	0,70	19,1%
SGP	0,37	12,8%
ChristenUnie*	0,58	20,6%
SP	0,85	26,2%
PVV/LPF	0,73	23,7%
Gemiddelde verschil	0,55	21,8%

* Inclusief voorlopers

Hierin is eveneens te zien dat hoewel de Partij van de Arbeid gemiddeld weinig afstand heeft tot haar kiezers in het politieke spectrum op de links-rechtsschaal, het gemiddelde verschil in congruentie het hoogste is van alle partijen. Zo is ook de afstand op de links-rechtsschaal voor GroenLinks en haar kiezers groot, maar de congruentie van postmateriële waarden vrij hoog. Dit toont al aan dat het verband tussen de links-rechtsplaatsing en de congruentie vrij klein is, wat statistisch ook het geval blijkt te zijn (*Pearson's 'r'* van 0,085 met een bijbehorend significantieniveau van .828). De eerste hypothese wordt met deze gegevens verworpen.

De tweede hypothese ging in op een verband tussen de gemiddelde congruentie van postmateriële waarden tussen kiezer en parlement en de waarde die politieke partijen hechten aan postmateriële waarden. Een hoge waardering van postmateriële waarden zou volgens deze hypothese moeten leiden tot een klein verschil in preferenties van electoraat en parlement.

Hierin is inderdaad een vermeend negatief verband gevonden, al is deze niet bijzonder sterk (*Pearsons's 'r' = -.272*). De hypothese kan ik zoverre staande worden gehouden dat het verband er weliswaar met enige kracht is, maar dat het verband voornamelijk zwak blijft door zogenaamde '*outliers*'; politieke partijen die weinig waarde hechten aan postmateriële waarden, maar relatief goed scoren in congruentie (LPF/PVV) en *vice versa* (SP).

Bij de derde hypothese wordt gezien of de politieke partijen al dan niet in de ontzuiling zijn ontstaan. De verwachting luidt dat als dit wel het geval is, de congruentie hoger zal zijn. Het gaat *in casu* om GroenLinks (en vooral haar voorlopers) en D'66. Dit zijn de politieke partijen in het Nederlandse, politieke bestel die als nieuwkomers kwamen ten tijde van de jaren '60 en '70. Tot de al bestaande partijen worden alle in het onderzoek opgenomen politieke partijen gerekend, met uitzondering van de SP, LPF en PVV. De gemiddelde congruentie van de *non-pillar parties* (20,05%) is hoger dan de gemiddelde congruentie van de *pillar parties* (21,28%) en de gemiddelden wijken significant van elkaar af. De derde hypothese kan zodoende worden behouden.

De vierde en laatste hypothese gaat in op het concurrentie-effect tussen de politieke partijen op de mate van congruentie. Al eerder kwam aan bod dat indien een vast patroon van stemmen plaatsmaakt voor zwevende kiezers, de electorale concurrentie wordt vergroot (Andeweg et al 2008: 90-93; Andeweg 2004: 568-570). Een goede graadmeter voor deze concurrentie kan derhalve de volatiliteit per verkiezing zijn. Aangezien het steeds gaat om een bepaald tijdsbestek, wordt de volatiliteit van de verkiezingen binnen het tijdsbestek, in het onderzoek een decennium, meegenomen (zie appendix). De resultaten zijn te zien in tabel 13.

Tabel 13. Congruentie postmateriële preferenties

en gemiddelde volatiliteit per periode.

Gemiddelde congruentie en gemiddelde volatiliteit	<i>Gemiddelde volatiliteit</i>	<i>Gemiddeld verschil preferenties</i>
Jaren '80 ('82-'89)	17,8%	31,1%
Jaren '90 ('94-'98)	37,0%	10,7%
Jaren '00 ('03-'10)	38,7%	22,8%
Totaal gemiddeld	31,2%	21,5%

Uit de tabel is op te maken dat bij de lage volatiliteit van jaren '80, de congruentie ook laag was en tijdens de hoge volatiliteit in de jaren '90, de congruentie van preferenties hoog was. Dit is lijn met de vierde hypothese, maar deze gaat niet op voor het begin van de 21ste eeuw. Het verband is echter wel sterk te noemen (*Pearson's 'r' = -.762*), waardoor de hypothese kan worden behouden. Er is sprake van een negatief verband, aangezien hogere volatiliteit leidt tot een lager verschil in preferenties tussen het electoraat en het parlement.

Conclusie

Vertegenwoordiging in een parlementaire democratie als Nederland kan in vele opzichten worden bekeken. Verschillende dimensies zorgen voor structurering van het politieke spectrum, de organisatie van politieke partijen en voor het bepalen van de partijkeuze. In de periode van ontzuiling in Nederland, kwamen postmateriële onderwerpen voor het eerst aan de orde binnen wat Inglehart als een eigenstandige, postmaterialistische dimensie ziet (Inglehart 1971: 992). In dit onderzoek wordt de congruentie van postmateriële waarden bij enerzijds het electoraat en anderzijds het parlement gezien. De mate van congruentie wordt gemeten en voor het resultaat worden verklaringen gezocht, geformuleerd in hypothesen.

Het onderzoek is vernieuwend, aangezien het twee zaken combineert die niet eerder op Nederland zijn toegepast. Dit zijn het concept 'postmaterialisme' en het onderwerp vertegenwoordiging. Onder postmaterialisme kunnen, in hoofdzaak, waarden worden verstaan die aan economische zaken of zaken van veiligheid voorbij gaan. Over het algemeen gaat het om zaken als rechten en vrijheden, milieu, democratisering, solidariteit en tolerantie, internationale vrede, normen en waarden en cultuur. Dit concept wordt toegepast op vertegenwoordiging door te kijken naar de congruentie van eventuele postmateriële preferenties van de kiezer en postmateriële uitlatingen door politieke partijen.

Ten aanzien van postmaterialisme zijn er vier soorten debatten gaande in de literatuur. Deze debatten gaan respectievelijk over dimensionaliteit in het politieke spectrum, partijpolitieke waarden en over sociologische en institutionele factoren. Uit deze debatten zijn hypothesen te formuleren die betrekking hebben op het werkelijke onderzoeksobject, namelijk vertegenwoordiging. In navolging van de gestelde hypothesen, hangt de mate van vertegenwoordiging, *id est* de congruentie van preferenties, af van de congruentie op de traditionele links-rechtsschaal, de postmateriële voorkeur van politieke partijen zelf, de partijpolitieke ontwikkeling in de ontzuiling en de mate van electorale concurrentie.

De mate van congruentie van postmateriële preferenties wordt onderzocht middels een *survey* met zowel kwalitatieve als kwantitatieve elementen. Om postmateriële preferenties bij het electoraat te onderzoeken, worden de data ontleend aan het Nationaal Kiezersonderzoek van 1989, 1998 en 2003. De mate van congruentie wordt gemeten aan de hand van de *Thurstone scale* die Inglehart ontwikkelde, waarbij kiezers hun voorkeur moeten aangeven voor ofwel materiële, ofwel postmateriële, onderwerpen (Inglehart 1971: 994). Deze data worden vergeleken met de uitspraken in de Algemene Beschouwingen van 1984, 1994 en 2010. De Algemene Beschouwingen worden gecodeerd voor postmateriële uitspraken op basis van de dichotomie tussen materialisme en postmaterialisme.

Uit de resultaten van het onderzoek naar postmateriële preferenties bij de kiezer komen twee belangrijke bevindingen voort. In de eerste plaats is er een neerwaartse trend te bemerken; voor iedere verkiezing die in het onderzoek is opgenomen, daalt het percentage postmateriële preferenties en uiteindelijk zakt deze onder de 50 procent. Ten tweede is het duidelijk dat de postmateriële preferenties hoofdzakelijk zijn te vinden bij de achterban van de linkse politieke partijen (GroenLinks, D'66, SP en in mindere mate de Partij van de Arbeid) en materiële preferenties meer bij de aanhang van de rechtse partijen (CDA, VVD en LPF).

De data uit de Algemene Beschouwingen geven een ander beeld. Niet alleen zijn de percentages van postmateriële uitspraken in het parlement laag te noemen, zeker in vergelijking met de electorale resultaten, maar er is bovendien sprake van een golfbeweging. Het is namelijk heel duidelijk dat bij Algemene Beschouwingen in economisch betere tijden (1998), de postmateriële waarden meer worden gewaardeerd dan bij Algemene Beschouwingen in economisch mindere tijden (1984, 2010). Opnieuw zijn het met name de linkse politieke partijen, waarbij postmateriële waarden hoog in het vaandel staan en prefereren rechtse partijen materiële waarden.

Als de postmateriële preferenties worden vergeleken, valt op te merken dat de congruentie tussen parlement en electoraat redelijk is. Het gemiddelde verschil tussen de preferenties loopt bij de politieke partijen uiteen van 12,8 procent (87,2 procent congruentie) tot 28,1 procent (71,9 procent congruentie). De mate van congruentie hangt tenminste af van de postmateriële preferenties van de partijen zelf, de oorsprong van de politieke partijen en de electorale concurrentie. Hiermee wordt hypothese 1 verworpen en worden de overige drie hypothesen staande gehouden.

Het onderzoek heeft zich toegespitst op vertegenwoordiging ten aanzien van postmateriële preferenties. Alhoewel postmateriële preferenties in Nederland inboeten ten opzichte van materiële preferenties, zeker ten tijde van economische neergang, blijft de mate van vertegenwoordiging van postmateriële preferenties op een behoorlijk peil. In toekomstig onderzoek ten aanzien van dit onderwerp kunnen beter gekwantificeerde resultaten met elkaar worden vergeleken en zal moeten worden gecontroleerd voor de economische conjunctuur. De conclusie van dit onderzoek is dat de congruentie van postmateriële preferenties in Nederland aanzienlijk is en dat de Nederlandse politieke partijen de kiezer op dit vlak voldoende vertegenwoordigen.

Referenties

- Andeweg, Rudy B. en Galen A. Irwin. 2002. *Governance and Politics of the Netherlands*. New York: Palgrave MacMillan.
- Andeweg, Rudy B. 2004. "Parliamentary Democracy in the Netherlands" *Parliamentary Affairs* 57: 568-580.
- Andeweg, Rudy B., Lieven de Winter en Wolfgang C. Müller. 2004. "Parliamentary Opposition in Post-Consociational Democracies: Austria, Belgium and the Netherlands." *The Journal of Legislative Studies* 14: 77-112.
- Andeweg, Rudy B. 2011. "Approaching Perfect Policy Congruence: Measurement, Development, and Relevance for Political Representation." In *How Democracy Works*, eds. Martin Rosema, Bas Denters en Kees Aarts. Amsterdam: Amsterdam University Press: 39-52.
- Babbie, Earl. 2011. *The Practice of Social Research*. Belmont: Wadsworth.
- Braithwaite, Valerie, Toni Makkai en Yvonne Pittelkow. 1996. "Inglehart's Materialism-Postmaterialism Concept: Clarifying the Dimensionality Debate Through Rokeach's Model of Social Values" *Journal of Applied Social Psychology* 25: 1536-1555.
- Brym, Robert J., John W.P. Veugeliers, Jonah Butovsky en John Simpson. 2004. "Postmaterialism in Unresponsive Political Systems: The Canadian Case" *Canadian Review of Sociology* 41: 291-318.
- Burkens, M.C. et al. 2006. *Beginselen van de democratische rechtsstaat*. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- Charnock, David en Peter Ellis. 2004. "Postmaterialism and postmodernization in Australian electoral politics" *Electoral Studies* 23: 45-72.
- Davis, Darren W. en Christian Davenport. 1999. "Assessing the Validity of the Postmaterialism Index" *The American Political Science Review* 93: 649-664.

De Graaf, Nan Dirk, Jacques Hagenaars en Ruud Luijkx. 1989. "Intragenerational stability of postmaterialism in Germany, the Netherlands and the United States" *European Sociological Review* 5: 183-201.

De Graaf, Nan Dirk en Geoffrey Evans. 1996. "Why are the Young more Postmaterialist? A Cross-National Analysis of Individual and Contextual Influences on Postmaterial Values" *Comparative Political Studies* 28: 608-635.

Inglehart, Ronald. 1971. "The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies" *The American Political Science Review* 65: 991-1017.

Inglehart, Ronald en Paul R. Abramson. 1994. "Economic Security and Value Change" *The American Political Science Review* 88: 336-354.

Inglehart, Ronald en Paul R. Abramson. 1999. "Measuring Postmaterialism" *The American Political Science Review* 93: 665-677.

Layman, Geoffrey C. en Edward G. Carmines. 1997. "Cultural Conflict in American Politics: Religious Traditionalism, Postmaterialism, and U.S. Political Behavior" *The Journal of Politics* 59: 751-777.

Louwerse, Tom. 2011. "The Spatial Approach to the Party Mandate" *Parliamentary Affairs* 64: 425-447.

MacIntosh, Randall. 1998. "Global Attitude Measurement: An Assessment of the World Values Survey Postmaterialism Scale" *American Sociological Review* 63: 452-464.

Merill, Samuel, Bernard Grofman en James Adams. 2001. "Assimilation and contrast effects in voter projections of party locations: Evidence from Norway, France, and the USA" *European Journal of Political Research* 40: 199-221.

Otjes, Simon. 2011. "The Fortuyn Effect revisited: How did the LPF affect the Dutch parliamentary party system?" *Acta Politica* 46: 400-424.

Rokkan, Stein. 1990. "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments" In *Consensus and Conflict: Essays in Political Sociology*, eds. Seymour Martin Lipset. New Brunswick: Transaction Publishers.

Savage, James. 1985. "Postmaterialism of the Left and Right: Political Conflict in Postindustrial Society" *Comparative Political Studies* 17: 431-451.

Thomassen, Jacques A. en Jan van Deth. 1983. "How New is Dutch Politics?" *West European Politics* 12: 61-78.

Tranter, Bruce en Mark Western. 2010. "Overstating Value Change: Question Ordering in the Postmaterial Values Index" *European Sociological Review* 26: 571-583.

Van der Kouwe, E., Paul Pennings en Hans Keman. 2011. "Tussen mandaat en resultaat: problemen in de vertegenwoordigende democratie?" In *Democratie doorgelicht*, eds. Rudy B. Andeweg en Jacques J.A. Thomassen. Amsterdam: Amsterdam University Press: 351-368.

Weissberg, Robert. 1978. "Collective vs. Dyadic Representation in Congress" *The American Political Science Review* 72: 535-547.

Appendix

RESULTATEN NKO SCHAAL INGLEHART, 1989

Partij van de Arbeid	<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0			
1 en 3	12,8%	19,1%	0	
3 en 1	6,3%			
<i>Mat/Postmat</i>	1			
1 en 2	7,2%	27,0%	0,27	
1 en 4	13,0%			
3 en 2	3,4%			
3 en 4	3,4%			
<i>Postmat/Mat</i>	2			
2 en 1	6,5%	28,6%	0,572	
2 en 3	4,9%			
4 en 1	13,6%			
4 en 3	3,6%			
<i>Postmat/Postmat</i>	3			
2 en 4	8,7%	25,5%	0,765	1,607 53,6%
4 en 2	16,8%			

CDA	<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0			
1 en 3	15,8%	20,3%	0	
3 en 1	4,5%			
<i>Mat/Postmat</i>	1			
1 en 2	9,6%	40,0%	0,4	
1 en 4	27,9%			
3 en 2	1,8%			
3 en 4	0,7%			
<i>Postmat/Mat</i>	2			
2 en 1	2,2%	27,9%	0,558	
2 en 3	1,8%			
4 en 1	21,0%			
4 en 3	2,9%			
<i>Postmat/Postmat</i>	3			
2 en 4	4,9%	11,8%	0,354	1,312 43,7%
4 en 2	6,9%			

VVD		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	9,0%	9,5%		0	
3 en 1	0,5%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	5,8%	44,4%		0,444	
1 en 4	34,4%				
3 en 2	0,5%				
3 en 4	3,7%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	2,1%	33,9%		0,678	
2 en 3	1,1%				
4 en 1	28,6%				
4 en 3	2,1%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	3,2%	12,2%		0,366	1,488
4 en 2	9,0%				49,6%

D'66		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	7,7%	9,8%		0	
3 en 1	2,1%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	11,9%	28,0%		0,28	
1 en 4	15,4%				
3 en 2	0,7%				
3 en 4	0,0%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	2,8%	34,3%		0,686	
2 en 3	2,8%				
4 en 1	23,8%				
4 en 3	4,9%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	7,7%	28,0%		0,84	1,806
4 en 2	20,3%				60,2%

GroenLinks		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	1,5%	3,0%		0	
3 en 1	1,5%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	3,0%	16,5%		0,165	
1 en 4	9,0%				
3 en 2	0,0%				
3 en 4	4,5%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	6,0%	24,0%		0,48	
2 en 3	1,5%				
4 en 1	9,0%				
4 en 3	7,5%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	23,9%	56,7%		1,701	2,346
4 en 2	32,8%				78,2%

SGP		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	26,1%	26,1%		0	
3 en 1	0,0%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	4,3%	56,4%		0,564	
1 en 4	47,8%				
3 en 2	0,0%				
3 en 4	4,3%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	4,3%	13,0%		0,26	
2 en 3	0,0%				
4 en 1	8,7%				
4 en 3	0,0%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	0,0%	4,3%		0,129	0,953
4 en 2	4,3%				31,8%

GPV		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	5,0%	5,0%		0	
3 en 1	0,0%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	10,0%	45,0%		0,45	
1 en 4	35,0%				
3 en 2	0,0%				
3 en 4	0,0%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	10,0%	40,0%		0,8	
2 en 3	0,0%				
4 en 1	25,0%				
4 en 3	5,0%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	5,0%	10,0%		0,3	1,55
4 en 2	5,0%				51,7%

RPF		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	0,0%	0,0%		0	
3 en 1	0,0%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	12,5%	43,8%		0,438	
1 en 4	31,3%				
3 en 2	0,0%				
3 en 4	0,0%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	0,0%	50,0%		1	
2 en 3	0,0%				
4 en 1	37,5%				
4 en 3	12,5%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	6,3%	6,3%		0,189	1,627
					54,2%

4 en 2	0,0%
--------	------

RESULTATEN SCHAAL INGLEHART, 1998

Partij van de Arbeid	<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	Totaal	Percentage
<i>Mat/Mat</i>	0			
1 en 3	15,2%	21,8%	0	
3 en 1	6,6%			
<i>Mat/Postmat</i>	1			
1 en 2	7,2%	30,2%	0,302	
1 en 4	17,5%			
3 en 2	2,1%			
3 en 4	3,4%			
<i>Postmat/Mat</i>	2			
2 en 1	5,5%	28,9%	0,578	
2 en 3	2,5%			
4 en 1	16,7%			
4 en 3	4,2%			
<i>Postmat/Postmat</i>	3			
2 en 4	6,3%	19,0%	0,57	1,45
4 en 2	12,7%			48,3%

CDA	<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	Totaal	Percentage
<i>Mat/Mat</i>	0			
1 en 3	16,4%	20,2%	0	
3 en 1	3,8%			
<i>Mat/Postmat</i>	1			
1 en 2	11,9%	48,2%	0,482	
1 en 4	33,2%			
3 en 2	2,1%			
3 en 4	1,0%			
<i>Postmat/Mat</i>	2			
2 en 1	5,6%	21,3%	0,426	
2 en 3	2,1%			
4 en 1	12,2%			
4 en 3	1,4%			
<i>Postmat/Postmat</i>	3			
2 en 4	4,5%	10,1%	0,303	1,211
4 en 2	5,6%			40,4%

VVD	<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	Totaal	Percentage
<i>Mat/Mat</i>	0			
1 en 3	14,8%	18,8%	0	
3 en 1	4,0%			
<i>Mat/Postmat</i>	1			
1 en 2	9,1%	39,6%	0,396	
1 en 4	27,9%			
3 en 2	0,9%			
3 en 4	1,7%			
<i>Postmat/Mat</i>	2			
2 en 1	5,4%	29,1%	0,582	
2 en 3	1,4%			
4 en 1	21,4%			

Postmaterialisme in de Nederlandse Politiek

4 en 3	0,9%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	5,4%	12,5%	0,375	1,353	45,1%
4 en 2	7,1%				

D'66		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	5,5%	8,8%	0		
3 en 1	3,3%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	6,0%	31,1%	0,311		
1 en 4	22,4%				
3 en 2	0,5%				
3 en 4	2,2%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	5,5%	35,5%	0,71		
2 en 3	1,6%				
4 en 1	25,1%				
4 en 3	3,3%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	7,1%	24,6%	0,738	1,759	58,6%
4 en 2	17,5%				

GroenLinks		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	7,5%	7,5%	0		
3 en 1	0,0%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	5,2%	23,8%	0,238		
1 en 4	16,4%				
3 en 2	1,5%				
3 en 4	0,7%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	4,5%	32,8%	0,656		
2 en 3	1,5%				
4 en 1	23,1%				
4 en 3	3,7%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	17,9%	35,8%	1,074	1,968	65,6%
4 en 2	17,9%				

SP		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	15,7%	22,8%	0		
3 en 1	7,1%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	2,9%	17,1%	0,171		
1 en 4	7,1%				
3 en 2	7,1%				
3 en 4	0,0%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	5,7%	28,5%	0,57		
2 en 3	5,7%				

4 en 1	11,4%				
4 en 3	5,7%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	18,6%	31,5%	0,945	1,686	56,2%
4 en 2	12,9%				

GPV		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	4,8%	4,8%	0		
3 en 1	0,0%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	9,5%	33,3%	0,333		
1 en 4	23,8%				
3 en 2	0,0%				
3 en 4	0,0%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	9,5%	57,2%	1,144		
2 en 3	0,0%				
4 en 1	42,9%				
4 en 3	4,8%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	0,0%	4,8%	0,144	1,621	54,0%
4 en 2	4,8%				

RPF		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	5,1%	7,7%	0		
3 en 1	2,6%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	10,3%	46,2%	0,462		
1 en 4	33,3%				
3 en 2	0,0%				
3 en 4	2,6%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	5,1%	38,4%	0,768		
2 en 3	0,0%				
4 en 1	33,3%				
4 en 3	0,0%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	2,6%	7,7%	0,231	1,461	48,7%
4 en 2	5,1%				

RESULTATEN SCHAAL INGLEHART, 2003

Partij van de Arbeid		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	13,4%	18,1%	0		
3 en 1	4,7%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	7,5%	30,5%	0,305		
1 en 4	19,0%				
3 en 2	1,2%				

3 en 4	2,8%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	4,0%	34,8%	0,696		
2 en 3	1,2%				
4 en 1	24,5%				
4 en 3	5,1%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	5,9%	16,6%	0,498	1,499	50,0%
4 en 2	10,7%				

CDA		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	16,7%	21,2%	0		
3 en 1	4,5%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	13,6%	46,8%	0,468		
1 en 4	30,3%				
3 en 2	1,0%				
3 en 4	1,9%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	4,3%	23,3%	0,466		
2 en 3	2,1%				
4 en 1	14,8%				
4 en 3	2,1%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	4,1%	8,6%	0,258	1,192	39,7%
4 en 2	4,5%				

VVD		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	15,2%	19,5%	0		
3 en 1	4,3%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	11,4%	43,3%	0,433		
1 en 4	29,5%				
3 en 2	1,4%				
3 en 4	1,0%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	4,3%	29,5%	0,59		
2 en 3	1,4%				
4 en 1	21,4%				
4 en 3	2,4%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	2,9%	7,7%	0,231	1,254	41,8%
4 en 2	4,8%				

D'66		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	4,3%	8,6%	0		
3 en 1	4,3%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	6,5%	39,1%	0,391		
1 en 4	29,3%				

3 en 2	2,2%				
3 en 4	1,1%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	7,6%	36,9%	0,738		
2 en 3	0,0%				
4 en 1	22,8%				
4 en 3	6,5%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	2,2%	15,2%	0,456	1,585	52,8%
4 en 2	13,0%				

GroenLinks		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	5,7%	8,5%	0		
3 en 1	2,8%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	4,3%	35,5%	0,355		
1 en 4	27,0%				
3 en 2	2,8%				
3 en 4	1,4%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	1,4%	23,4%	0,468		
2 en 3	0,7%				
4 en 1	15,6%				
4 en 3	5,7%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	14,9%	32,6%	0,978	1,801	60,0%
4 en 2	17,7%				

SGP		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	8,0%	12,0%	0		
3 en 1	4,0%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	20,0%	60,0%	0,6		
1 en 4	36,0%				
3 en 2	0,0%				
3 en 4	4,0%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	4,0%	24,0%	0,48		
2 en 3	4,0%				
4 en 1	16,0%				
4 en 3	0,0%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	0,0%	4,0%	0,12	1,2	40,0%
4 en 2	4,0%				

ChristenUnie		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	11,9%	13,6%	0		
3 en 1	1,7%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	15,3%	54,3%	0,543		

1 en 4	37,3%				
3 en 2	1,7%				
3 en 4	0,0%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	1,7%	25,4%	0,508		
2 en 3	1,7%				
4 en 1	22,0%				
4 en 3	0,0%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	3,4%	6,8%	0,204	1,255	41,8%
4 en 2	3,4%				

LPF		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	13,8%	16,3%	0		
3 en 1	2,5%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	16,3%	48,8%	0,488		
1 en 4	27,5%				
3 en 2	2,5%				
3 en 4	2,5%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	9,4%	26,4%	0,528		
2 en 3	1,9%				
4 en 1	13,8%				
4 en 3	1,3%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	3,8%	8,8%	0,264	1,28	42,7%
4 en 2	5,0%				

SP		<i>Totaal</i>	<i>Berekening</i>	<i>Totaal</i>	<i>Percentage</i>
<i>Mat/Mat</i>	0				
1 en 3	9,6%	14,9%	0		
3 en 1	5,3%				
<i>Mat/Postmat</i>	1				
1 en 2	12,3%	33,3%	0,333		
1 en 4	17,5%				
3 en 2	3,5%				
3 en 4	0,0%				
<i>Postmat/Mat</i>	2				
2 en 1	6,1%	31,6%	0,632		
2 en 3	0,9%				
4 en 1	20,2%				
4 en 3	4,4%				
<i>Postmat/Postmat</i>	3				
2 en 4	7,9%	20,2%	0,606	1,571	52,4%
4 en 2	12,3%				

VERSCHILLEN PLAATSING LINKS/RECHTS PER VERKIEZING

Plaatsing links/recht op schaal	Zelfplaatsing kiezer	Plaatsing partij	Netto verschil
PvdA	3,57	3,06	0,51
CDA	6,90	7,43	0,53
VVD	7,08	7,79	0,71
D'66	4,73	4,36	0,37
GroenLinks*	2,58	2,03	0,55
SGP	8,70	9,22	0,52
GPV/RPF	8,39	8,72	0,33
Gemiddelde plaatsing	5,99	6,09	0,50

Plaatsing links/recht op schaal	Zelfplaatsing kiezer	Plaatsing partij	Netto verschil
PvdA	4,40	4,03	0,37
CDA	6,28	6,55	0,27
VVD	6,76	7,34	0,58
D'66	4,94	4,91	0,03
GroenLinks	3,47	2,48	0,99
SP	3,85	2,78	1,07
GPV/RPF	6,98	7,61	0,63
Gemiddelde plaatsing	5,24	5,10	0,56

Plaatsing links/recht op schaal	Zelfplaatsing kiezer	Plaatsing partij	Netto verschil
PvdA	3,63	3,56	0,07
CDA	6,24	6,86	0,62
VVD	6,85	7,77	0,92
D'66	4,51	4,61	0,10
GroenLinks	3,23	2,53	0,70
SGP	7,97	8,34	0,37
ChristenUnie	6,46	7,04	0,58
SP	3,14	2,29	0,85
LPF	6,65	7,38	0,73
Gemiddelde plaatsing	5,41	5,60	0,48

VOLATILITEIT VERKIEZINGEN (cijfers Kiesraad)

	Veranderde zetels van de 150		Volatiliteit
1981-1982	30	150	20,0%
1982-1986	34	150	22,7%
1986-1989	16	150	10,7%

Postmaterialisme in de Nederlandse Politiek

<i>Gemiddeld</i>			
'80			17,8%
1989-1994	61	150	40,7%
1994-1998	50	150	33,3%
<i>Gemiddeld</i>			
'90			37,0%
1998-2002	64	150	42,7%
2002-2003	46	150	30,7%
2003-2006	54	150	36,0%
2006-2010	68	150	45,3%
<i>Gemiddeld</i>			
'00			38,7%